

VYBRANÉ DETERMINANTY REGIONÁLNÍHO ROZVOJE

SELECTED DETERMINANTS OF REGIONAL DEVELOPMENT

Jarmila Peterová

Anotace:

Příspěvek se zabývá úrovní tvorby hrubého domácího produktu v jednotlivých krajích České republiky a vybranými faktory, které mohou jeho výši ovlivňovat. Pozornost je zaměřena především na pracovní sílu, vzdělání pracovníků a úroveň odměňování vybraných profesních skupin, tak, jak je umožňuje rozlišovat regionální statistika.

Klíčová slova:

hrubý domácí produkt, vzdělání, mzdy, region

Summary:

Following contribution describes the level of formation of the GDP in particular Czech regions and selected factors, that have influence on it. The attention is focused mainly on labour-force, the qualification of workers and the level of reward of selected professional groups.

Key words:

GDP, qualification, wages, region

1. ÚVOD

Vyspělost země obecně je posuzována podle blahobytu jejich obyvatel ve srovnání s ostatními ekonomikami. Hospodářské politiky většiny států si kladou za cíl takový rozvoj, který v době globalizace udrží zemi v pozici schopné konkurovat ostatním ekonomikám na domácím i globálním trhu.

Jednou z agregátních ekonomických veličin, která uvedený stav kvantifikuje je velikost hrubého domácího produktu (dále jen HDP). Je to hodnota finálního zboží a služeb vyprodukovaná výrobními faktory v dané zemi (bez ohledu na to, kdo je vlastní), zpravidla za jeden rok. Lze ji vyjádřit i jako souhrn všech přidaných hodnot na všech stupních výrobního procesu zboží a služeb. Vyjádřená v cenách běžného období má přívlastek nominální. Při hodnocení dlouhodobých trendů je vhodné očistit agregát o vliv změn cenové hladiny (inflaci) a pracovat s pojmem reálný hrubý domácí produkt. Pro souměřitelnost mezi nesterjně velkými ekonomikami se zpravidla přepočítává na jednoho obyvatele.

Faktorů, které ovlivňují uvedený agregát je mnoho. K základním z nich patří:

- rozsah, dostupnost a kvalita hlavních výrobních faktorů:
 - primárních, což je půda, ostatní nerostné bohatství a práce
 - sekundárních, což je ostatní kapitál, který je sám již produktem výroby
- technický a technologický rozvoj, který působí na změny v účinnosti a efektivnosti vzájemné interakce mezi výrobními faktory, s cílem tvořit stále nové kombinace, přispívající ke kvalitnějšímu uspokojení potřeb společnosti
- institucionální vazby působící jak uvnitř ekonomiky tak navenek ve vztahu k ostatním, obecně shrnovaných pod pojem hospodářská politika státu. Jejím úkolem v nejobecnější rovině by měla být péče o zdokonalování a dodržování podmínek konkurenčního

prostředí, jako základního atributu fungujícího trhu zboží a služeb, stejně jako podmínek pro produkci veřejných statků, jejichž rozvoj trh zpravidla ne zcela dostatečně reflektuje.

Ani jeden z nich nelze podceňovat nebo přeceňovat. Přesto se však zdá, že v posledních obdobích politické změny ve světě, vůle k větší liberalizaci trhu a stále rychlejší vlny inovací informačních technologií podněcují vznik a rozvoj informační a znalostní společnosti a vyžadují si její průmět i do oblasti ekonomie. Správné odhadnutí budoucího směru vývoje, zaměření výzkumu na tyto směry, rychlá orientace v tom, co už v daném oboru je jasné a především aplikace nových trendů do výrobní praxe podniků by měla posunout hospodářství k jeho vyšší výkonnosti a udržet tak nebo lépe rozšiřovat jeho podíl na globálním trhu.

2. MATERIÁL A METODIKA

Následující příspěvek se zabývá analýzou výkonnosti ekonomiky jednotlivých krajů ČR a snaží se postihnout významné vybrané faktory, které tyto rozdíly mohou vyvolat. Analýza používá běžné statistické charakteristiky typu průměr, variační rozpětí, variační koeficient a regresní analýzu.

Zdrojem dat jsou statistické ročenky jednotlivých krajů, s aktuálními údaji z roku 2002, vydané krajskými representacemi ČSÚ. Výsledky jsou kvantifikovány jednak za všech 14 existujících krajů včetně Prahy a dále za soubor krajů bez hodnot za Prahu, které jsou značně odlišné.

3. VLASTNÍ ANALÝZA

Hrubý domácí produkt ČR v běžných cenách dosáhl v roce 2002 hodnoty 2 157,8 mld. Kč a trvale roste. Jeho růst podněcuje jak rostoucí objem fixního kapitálu, tak i počet zaměstnanců. Ve sledovaném souboru se tyto vztahy projevují velmi zřetelně (R^2 lineární funkce se pohybuje v rozmezí 0,7 až 0,97). Každá dodatečná koruna hrubého fixního kapitálu přináší 3,67 Kč HDP za ČR celkem, v souboru krajů mimo Prahy pak 2,8 Kč. Taktéž každý zaměstnanec navíc vytvoří přírůstek HDP v rozsahu 691,9 tis. Kč v souboru včetně Prahy a 411,8 tis. v průměru ostatních krajů, bez Prahy.

V přepočtu na 1 obyvatele představuje HDP hodnotu 211 483 Kč. I když jde o průměr ČR, jediný region, který tuto úroveň překračuje je Praha, s hodnotou více jak dvojnásobnou. Ostatní kraje tuto úroveň nedosahují. Hranici 90 % průměru překračují pouze kraj Jihomoravský (90,9 %) a nejbližší průměru je kraj Plzeňský (téměř 97 %). Obrovské kolísání odráží variační koeficient s hodnotou 37 %.

Vyloučíme-li z hodnocení Prahu, klesne průměr zbývajících 13 krajů na 178 671 Kč a variační koeficient se sníží na 6 %. Na spodní hranici rozpětí s hodnotou 163 tis. najdeme kraj Olomoucký a ke dvěma již dříve jmenovaným krajům se nad průměr dostávají s přibližně stejnou hodnotou kraj Jihočeský (185 tis. Kč) a Královéhradecký (184 tis. Kč). Po vyloučení Prahy produkuje tedy Olomoucký kraj důchod na obyvatele o 20 % nižší, než nejlepší kraj Plzeňský.

Jednou z příčin těchto rozdílů je patrně výrobní zaměření a z něho plynoucí různá struktura a výkonnost kapitálu. Pro podrobnou analýzu podle OKEČ však regionální statistiky neposkytují potřebnou datovou základnu. Daleko rozsáhlejší je základna údajů zachycující demografické údaje a informace o pracovní síle. Proto se analýza na tyto vztahy dále zaměří.

Protože mezikrajská migrace za prací v ČR nemá významný rozsah, lze předpokládat, že obyvatelstvo tvoří hodnoty v rámci kraje. Uvedená myšlenka se potvrzuje pouze v souboru zahrnujícím Prahu. V něm platí, že s těsností závislosti lineární funkce $R^2 = 0,97$ vzroste-li hustota osídlení o 10 lidí na km^2 vzroste HDP na obyvatele o 1,2 tis. Kč. Tyto vztahy se ale vůbec nepotvrzují v souboru zbývajících 13 krajů bez Prahy. Regresní koeficient lineární funkce naopak nabývá záporných hodnot a při srovnání jednotlivých údajů

z krajů, které mají nadprůměrnou hustotu osídlení má nadprůměrnou úroveň HDP na obyvatele pouze kraj Jihomoravský a průměrnou Moravskoslezský. Naopak Plzeňský kraj s nejvyšším HDP na obyvatele má z 13 krajů, mimo Prahu, třetí nejnižší hustotu osídlení a to 72 obyvatel na km², při průměru krajů bez Prahy 121 obyvatel.

Taktéž se neprokázal vztah mezi velikostí HDP na obyvatele a podílem obyvatel žijících v obcích do 500 do 20 tisíc a nad 20 tisíc obyvatel. V souboru včetně Prahy způsobuje metropole vysokou variabilitu a tím nízkou těsnost závislosti. I po jejím vyloučení ale parametry zůstávají neprůkazné. Lze z toho usoudit, že mobilita obyvatel, potažmo i pracovní síly, je v rámci kraje dostatečná a úroveň velikosti HDP významně neovlivňuje.

Vzdělání, jakožto schopnost absorbovat poznatky a aplikovat je v pozdější podnikové praxi, je důležitým ukazatelem, informujícím o potenciální kvalitě pracovní síly. Populace ČR má 23 % obyvatel se základním vzděláním 38 % se středním, 24,9 % s úplným středním odborným, 3,5 % s vyšším odborným a 8,9 % s vysokoškolským vzděláním. Variabilita mezi kraji je kromě VŠ vzdělání, v souboru včetně Prahy do 15 % a v souboru bez Prahy do 6 %. VŠ vzdělání pak má variační koeficient 38 % v souboru s Prahou, bez ní klesá na 16 %. Počet vysokoškoláků je nejvyšší v Praze a to 18,8 % z populace, nad průměrem ČR je pak z dalších krajů pouze Jihomoravský. Vyloučíme-li ze souboru Prahu, pak nadprůměrný počet vysokoškoláků v populaci mají všechny kraje s nadprůměrným HDP na obyvatele. Ale vyšší než průměrné vzdělání mezi kraji mimo Prahu má i populace v krajích Olomoucký, Zlínský a Moravskoslezský. Mimo Olomouckého se zbývající dva kraje průměru HDP na obyvatele blíží.

Uvedené vztahy mezi vzděláním a tvorbou HDP na obyvatele lze poměrně solidně kvantifikovat i lineární regresní funkcí. V rámci celé ČR platí, že při poklesu podílu populace se základním vzděláním o 1 % vzroste HDP na obyvatele o 22 tis. Kč a při poklesu podílu populace se středním vzděláním dokonce o 24 tisíc. Těsnost závislosti obou funkcí překračuje $R^2 = 0,75$ a parametry jsou průkazné.

V souboru krajů bez Prahy je při 1 % poklesu podílu populace se základním vzděláním s těsností závislosti $R^2 = 0,31$ přírůstek HDP na obyvatele 3,7 tis. Kč. Parametr funkce pro střední vzdělání je už neprůkazný.

Růst podílu populace s úplným středním odborným vzděláním, odborným vzděláním, vyšším odborným a vysokoškolským vzděláním působí na tvorbu HDP na obyvatele pozitivně. Funkce vypočtené za soubor krajů ČR celkem včetně Prahy mají těsnost závislosti nad 85 %, bez Prahy zůstávají parametry průkazné, ale těsnost závislosti je v intervalu 30 až 40 %.

Zvýšení podílu populace s vyšším odborným vzděláním o 1 % přinese v celém souboru přírůstek HDP 127 tis. Kč, v krajích bez Prahy pak pouze 19,2 tis. Kč na obyvatele.

Zvýšení podílu vysokoškolského vzdělání v populaci o 1 % se projeví na růstu HDP na obyvatele v celém souboru o 22,3 tis. Kč, v krajích bez započtení Prahy pak činí přírůstek 5,11 tis. Kč na obyvatele.

Kvalifikační stupeň vyšší odborné vzdělání je vcelku nový a vlastní ho tedy populace patrně pouze v aktivním produkčním věku. Je to jedna ze skutečností, kterou lze patrně zdůvodnit jeho vyšší vliv na tvorbu HDP ve srovnání s vysokoškolsky vzdělanou populací. Dalším důvodem může být patrně i skutečnost, že absolventi s tímto vzděláním nastupují do oborů v současné době vysoce atraktivních, možná i s vyšší úrovní mezd, zisků, dividend a všech ostatních složek, které agregaci HDP tvoří.

Složkou HDP jsou i mzdy a platy zaměstnanců. Jejich průměrná měsíční úroveň činila 15,85 tis. Kč v celém souboru, bez započtení Prahy pak 14,094 tis. Kč. Variační koeficient při nezapočtení Prahy klesl z 11 na 4,4 %. Nad celostátním průměrem není mimo vlastní metropole žádný další kraj. Z krajů s nadprůměrnou úrovní HDP na obyvatele má nadprůměrné mzdy pouze kraj Plzeňský a průměrné úrovni se blíží i kraj Jihomoravský.

Nejnižší průměrnou měsíční mzdu vykazuje kraj Olomoucký s hodnotou 13,373 tis. Kč. V celém souboru lze s těsností závislosti $R^2 = 0,87$ kvantifikovat vztah, který nám říká, že zvýšení průměrné měsíční mzdy o 1000,- Kč přinese přírůstek 42 tis. Kč v úrovni HDP na obyvatele. Pro soubor krajů bez Prahy je zvýšení o řád nižší, ale parametry funkce nejsou již průkazné.

Jak jsou na tom s úrovní mezd jednotlivé profesní skupiny, které by se měly stát nositeli nových vědeckotechnických poznatků a jejich uživateli, přesněji šířiteli v podnikových praxích ukazuje následující tabulka.

Tab.č.1

Kategorie pracovníků		Praha	ost.kraje	Rozpětí ostatních. krajů
vedoucí pracovníci	absolutně v tis. Kč	55,4	32,8	27 VYS - 35,2 ZLÍN
	relace k \bar{O}	2,8	2,3	2,0 VYS - 2,5 LIB
vědečtí pracovníci	absolutně v tis. Kč	29,4	21,7	19,7 ÚSTÍ - 24,3 VYS
	relace k \bar{O}	1,48	1,54	1,38 ÚSTÍ - 1,81 VYS
technici, zdravotní a pedagogičtí pracovníci	absolutně v tis. Kč	24,3	18,0	16,9 PARD - 19,3 StřČ
	relace k \bar{O}	1,22	1,28	1,17 MSL - 1,44 KV
úředníci	absolutně v tis. Kč	18,1	13,5	12,7 ZLÍN - 14,7 StřČ
	relace k \bar{O}	0,91	0,96	0,85 MSL - 1,05 KV

Mzda nemusí být samozřejmě jediným faktorem, který rozhoduje o tom, kam absolvent vysokoškolského studia zamíří za prací a svým uplatněním, ale podrobnější analýzou lze třeba zdůvodnit, proč Olomoucký kraj s nejnižší průměrnou mzdou má počet vysokoškolsky vzdělaných pracovníků nadprůměrný a naopak např. Ústecký kraj, s nadprůměrnou mzdou celkem je v podílu vysokoškolsky vzdělaných obyvatel hluboko pod průměrem. Jedním z faktorů se zcela zřetelně jeví různé relace mzdy těchto kategorií pracovníků k celkové průměrné mzdě. Zatímco Olomoucký kraj má všechny uvedené poměry nadprůměrné, pak v Ústeckém kraji ani jedna z těchto kategorií pracovníků nedosahuje průměrného poměru. Kraj nadprůměrně preferuje pracovníky služeb a obchodu a kvalifikované dělníky.

4. ZÁVĚR

Výše uvedená analýza vcelku přesvědčivě dokazuje, že kvalifikovaná pracovní síla je jedním z faktorů, které jsou předpokladem vyšší výkonnosti jednotlivých podniků, regionů a v součtu ekonomiky jako celku. Produkce řady statků přestává být spojována s masivním rozmnožováním fixního kapitálu či růstem počtu pracovních sil (obojí může vést naopak k ekonomické stagnaci či ke ztrátám), v řadě ekonomik není problémem ani získání volných finančních prostředků na zahájení nového podnikání.

Rychlý technický a technologický pokrok a globální soutěž kladou ale zvýšené požadavky nejen na úroveň vzdělání jako takového, ale především na schopnost lidí, jak vzdělaných, ale prakticky všech pracovníků, převést tyto nové poznatky co nejrychleji do podoby užitečných aktivit tj. zboží, služeb a veřejných statků požadovaných společností a tedy konkurenceschopných na světových trzích, včetně domácího. Nové poznatky proto vedou k rozvoji ne té ekonomiky, která je jejich autorem (patenty se nerodí každý den a jejich prodejem získá prospěch, byť i třeba značný, pouze úzký segment ekonomiky) ale především té, která je plně využije ve svých podnikatelských aktivitách v co nejširším měřítku, prokáže účelnost a efektivnost jejich dalšího rozvoje a zapojí do tohoto procesu široký okruh svých dodavatelů i finálních uživatelů.

Efektivní koordinace je právě závislá na schopnostech řídicí sféry rozpoznat rychle užitečnost nových poznatků, definovat srozumitelně cíl svého snažení i jeho budoucí výsledky, stimulovat k jejich uskutečnění své podřízené a převzít plnou odpovědnost za jejich naplnění. Celý proces musí být podporován i transparentními institucionálními vazbami, které by měly garantovat přiměřeně rovné příležitosti pro všechny.

POUŽITÁ LITERATURA

Schiller B.R., Makroekonomie, 2004, Computer Press Brno
Statistická ročenka krajů, 2003, Krajské representace ČSÚ

Kontaktní adresa:

Ing. Jarmila Peterová, CSc.
Česká zemědělská universita – PEF – KZE,
Kamýcká 129,
165 21 Praha 6 – Suchbátka,
e-mail: peterova@pef.czu.cz
tel.: +420 224 382 281